

Adel im „langen“ 18. Jahrhundert, ur. Gabriele Haug-Moritz, Hans Peter Hye, Marlies Raffler, Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, 324 strani (Zentraleuropa Studien 14).

Čeprav je od izida zbornika *Adel im „langen“ 18. Jahrhundert*, ki so ga uredili Gabriela Haug-Moritz, Hans Peter Hye in Marlies Raffler, minilo že več kot 10 let, in bi se moglo zdeti, da je pisanje recenzije po tako dolgem obdobju od izida nepotrebno, le-temu ni tako. Še več: časovna razdalja nas zavezuje, da še enkrat premislimo predstavljene prispevke (pričujoči zbornik jih prinaša petnajst), ter jih umestimo v širši kontekst zgodovine plemstva kot se je razvilo v prvih letih 21. stoletja, ko je zgodovina plemstva 18. stoletja začela prihajati v ospredje. Kot pomembna se nam tu ne kažejo npr. dela Ronalda G. Ascha, ki se teme plemstva loteva s kulturno-zgodovinskih pozicij, ali pa na primer v kontekstu Habsburške monarhije relevantnih del Andreasa Pečarja, ki se je ukvarjal s plemiško kulturo v obdobju Karla VI, oz. Williama D. Godseya, ki se je ukvarjal predvsem s plemstvom med 1750 in 1850. Zbornik velja brati skupaj npr. tudi z zbornikom, ki sta ju uredila Ivo Cerman in Luboš Velek: *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen*, München 2006; ista, *Adel und Wirtschaft. Lebensunterhalt der Adeligen in der Moderne*, München 2009, ali pa zbornikom, ki ga je Velek uredil s Tatjano Tönsmeier: *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*, München 2011. Še novejši je npr. leta 2015 izdani zbornik *Adel im 18. Jahrhundert. Umriss einer sozialen Gruppe in der Krise*, ur. Gerhard Ammerer, Martin Scheutz, Dunaj, Innsbruck, ki se neposredno navezuje na tematiko plemstva v 18. stoletju. Med slovenskimi zgodovinarji velja omeniti raziskovalne prispevke Mihe Preinfalka, ki se osredotoča na pomen in vlogo plemstva v 19. stoletju.

Bolj kot na zgoraj predstavljena dela, pa se je večina avtorjev prispevkov v zborniku oprla na knjigo Grete Klingenstein *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton*, Göttingen 1975, o vzponu rodbine Kaunitz, in še posebej njenega najbolj znanega predstavnika kanclerja Wenzla Antona. V tem delu Klingenstein z mešanico socialne in intelektualne zgodovine pokaže na vzgojne vzorce v katere je bil Kaunitz umeščen, in tudi širši pomen okolice v kateri se je izoblikoval. To so tudi osnovna vodila večine avtorjev, ki jim nekateri dodajo še ščepec kulturne zgodovine. Osrednje metodološki pristop zbornika je mikrozgodovinska perspektiva, ki vključuje analize primerov določenih

oseb oz. družin, pri čemer je zaobjeto tako visoko kot nizko plemstvo, novo in staro. Osrednje vprašanje, ki ga zbornik odpira je vloga in pomen plemiča v 18. stoletju, ko se mora slednji definirati v odnosu do konkurentov, ki jih predstavljajo meščani (tretji stan), uradniki, pa tudi novega plemstva, ter hkrati definirati lastno vlogo v spreminjajoči se monarhiji, z ustvarjanjem državljanov, novimi poplemenitenji, ki so prizadela stare plemstvo, ter hkratnim odmikom od deželne zavesti k panmonarhični pripadnosti. Večina predstavljenih študij se ukvarja s temam in osebami iz habsburških dežel in Ogrske, dva prispevka se ukvarjata s plemstvom izven Habsburške monarhije (Velika Britanija (Škotska), Lippe).

Vprašanje, ki se kot rdeča nit vleče skozi celoten zbornik je vprašanje samodefinitivne in (samo)reprezentacije plemstva. Kar nekaj prispevkov se tega loti preko vprašanja vzgoje: Teodora Shek Brnardić v svojem prispevku analizira vzgojne koncepte grofa Franza Josepha Kinskýa, predvsem kot jih je predstavil v svojem delu *Über die Hofmeister*, kjer meša nasvete in lastne spomine na vzgojo. Vzgoja naj poteka predvsem na osnovi »nravi, ustave in okoliščin v deželi kjer posameznik živi« (62). Kinský s tem zavrne golo preslikavo tedaj modnih francoskih vzgojnih sistemov, in poizkuša šolanje prilagoditi okoliščinam – tako propagira učenje češčine med plemstvom na Češkem. Vse to seveda odpira vprašanje kaj je plemič, kaj ga definira: Wenzel Kaunitz je bolj kot dednemu položaju zaupal talentu in vzgoji, saj naslovi, redi in bogastvo ne zagotavljajo uspeha. Franz A.J. Szabo se v svojem prispevku loti pogleda kanclerja na pomen vzgoje »novih državljanov«, kjer vedno večji vpliv pridobiva projekt izgradnje države: pa naj bo to preko vzgoje (Maria Terezija ni zastoj izgovorila misli: »die Schule ist allzeit ein Politicum« (64)), uradniških položajev, novih poplemenitenj ali uvajanja panmonarhičnega patriotizma.

Razprava Olge Khavanove opisuje vzgojo v plemiški družini Károlyi, ki je iskala ravnovesje med služenjem Monarhiji in stanovskimi privilegiji ogrskega plemstva na periferiji. Antal Károlyi je izkoristil zanj ugoden politični položaj in poskrbel, da se je njegov sin József izobraževal v nekaterih pomembnejših vzgojnih ustanovah (Theresianum v ogrskem Vacu, ki je bil pandan bolj pomembni dunajski šoli). Poznan pa nam je tudi njegov kurikulum: 8-letni »Pepi« pozna zgodovino Biblije, krščansko doktrino, kronologijo, latinščino, geografijo in politični sistem Ogrske (78). Vse tisto, kar bo v življenju najbolj potreboval. Malo starejši József se je po koncu šolanja podal na Grand Tour, ki pa je potekal po Ogrski – da le najboljše spozna prostor in običaje dežele, kjer bo živel. Vzgoje pa je bilo deležno tudi najvišje plemstvo v Monarhiji: le-to se ni učilo v navadnih šolah, ampak so zanje pripravili posebne plemiške učbenike, kakršne je imel tudi Karl VI., s čimer se ukvarja Janos Kalmár, čigar naslov prispevka lepo odraža idejo v katero so se cesarji vpisovali: »Ahnen als Vorbilder«. Karlovo vzgojo temelji predvsem na dediščini v katero se vpisuje (in svetu, ki mu bo vladal). Znanja pa se mu ne podaja kronološko, ampak preko vrlin, ki so zanj temeljne, in predvsem preko primerov njegovih predhodnikov na tem visokem položaju. S tem vidimo, da je bila nekoliko prilagojena tradiciji kraljevih zrcal zanimiva tudi v 18. stoletju. Vzgoja pa ni bila vedno zgolj formalna. Življenjski nasveti, uvajanje v delovanje dvorskega protokola, način vedenja, so teme *vademecuma*, ki ga je Friederich August Harrach napisal svojemu mlajšemu bratu Ferdinandu Bonaventuri v francoščini. Elisabeth Garms

se tako loti vprašanja mentalitete, karierne strategije, pa tudi družinske intimnosti, in seveda tistega ključnega: kateri položaj na dvoru izbrati?

Medtem ko se večina prispevkov ukvarja s prikazom plemičev, ki so se obrnili k vzgoji in šolanju, se prispevek Ines Peper in Thomasa Wallniga ukvarja z Johannom Benediktom Gentilottijem, nižjim plemičem iz Trenta, in izobražencem iz Strasburga Johannom Christopherjem Bartensteinom, ki sta se potegovala za delo na Dunaju, ter svoj socialni vzpon dolgujeta predvsem izobrazbi. Nov položaj pa vpliva na vedenje obeh: Bartenstein, ki je predno se je začel potegovati za položaj dvornega knjižničarja veliko pisem izmenjal z različnimi intelektualci, predvsem mavrinci, se je ob trenutku, ko se mu je ponudila nova služba spremenil svoj krog druženja, in se usmeril predvsem na vpeljevanje v dvorno družbo, kar je privedlo do poroke in poplemenitenja. Vse to še enkrat pokaže, da so mreženje, patronat, vzgoja, kariera ključne točke, ki vplivajo na vzpon posameznika. Da pa je včasih najbolj pomemben predvsem močen patron, vidimo na primeru Alberta Saškega, ki ga predstavi Krisztina Kulcsár. Ko se je znašel v Habsburški monarhiji je zanj poskrbela osebno Marija Terezija, ter ustanovila čisto posebno položaj, ki ga je zasedel: *Staathalter* Ogrske.

S prepletom družinske biografije, družinske strategije in procesom izgradnje države se ukvarjata prispevka Williama D. Godseya in Hamisha Scotta. Scott je osredotočen na škotsko rodbino Mansfield, ki je svojo priložnost v »združeni« Veliki Britaniji našla preko ukvarjanja s pravom, kar je omogočilo premik rodbine iz periferije v središče (London). Glavni tvorec uspeha je bil William Murray, ki je poskrbel tudi za vzpon nečaka v diplomatski službi, kar mu je na koncu prineslo tudi položaj na Dunaju. Scott s svojim prispevkom pokaže na pomen širših sorodstvenih vezi, ki so imele pogosto večji vpliv kot vez oče-sin. Z družinsko biografijo se ukvarja tudi Godsey, le-da prikaz družine intelektualcev Pergen odstopa od uveljavljenih načel. Svojo moč so Pergni pridobili kot profesorji in rektorji univerze, tako pravne kot medicinske, kar jim je prineslo poplemenitenje in počasen premik iz *geadelten burgertum* v *ständische Adel*, ter na koncu tudi položaj policijskega ministra, ki ga je zasedel Johann Anton von Pergen.

Polje, ki je v zborniku še najmanj prikazano, ob plemiškem ukvarjanju z lastnimi imetjem in posestvi, je udejstvovanje v politiki, predvsem tisti stanovski. To vrzel zapolni prispevek Petra Mat'e, ki se ukvarja z zgornjeavstrijskimi deželnimi zbori v obdobju Karla VI. Za izhodišče si zastavi vprašanje kdo so bili člani stanov, če na njih pogledamo širše kot zgolj skozi formalno-pravno definicijo. V besedilu pokaže, da sodelovanje v delu deželnega zbora ni bilo nekaj povsem običajnega in samoumevnega, tega pa niso pogojevali zgolj stroški, saj je bila še najmanjša udeležba med višjim plemstvom, medtem ko so bili na primer vitezi bolj prisotni (223). Še največ članov pa se je zbralo ob volitvah in dednem poklonu leta 1732 (220), kar še najbolj pokaže plemiško mentaliteto, ter tiste simbolne točke in trenutke, ki so bili dojeti kot pomembni. Drugačno politiko so zastopali milanski patriciji, ki so v okvir Habsburške monarhije prišli v začetku 18. stoletja. Iz prispevka Carla Capre lahko razberemo, da se je moč in vpliv patricijev, kljub določenim reformam in poskusom reform, tako s strani Monarhije kot tudi znotraj patricijskih vrst, ohranil tudi v prvi polovici 19. stoletja.

Kaj pomeni dolgo 18. stoletje, ki se nahaja v naslovu zbornika, v njem ne izvemo. Z izjemo prispevka Carla Capre, ki se ukvarja s patriciatom v Milanu, se večina ostalih prispevkov zaključí v letih pred 1800. Večina prispevkov se zaključí »prehitro«, tako da bralec lahko hitro dobi vtis, da prva leta 19. stoletja prinašajo nekakšen prelom, in da je moč koncept »dolgega« 18. stoletja povleči zgolj v drugo polovico 17. stoletja. »Dolgo« 18. stoletje se iz epistemološkega koncepta spremni v modno frazo s katero se želi zabrisati ostra omejitev na določene letnice, a hkrati z njim uredniki ne povedo ničesar novega. Pomanjkljivost zbornika je tudi razmeroma medel uvodnik, ki ne ponudi teoretsko-metodološke strukture zbornika, njegove usmeritve, konceptualizacije tako širokega pojma kot je plemstvo, ampak zgolj na kratko uvede prispevke in ponudi njihov povzetek. Raznovrstni prispevki tako niso adekvatno povezani, prostor uvodnika pa bi bil lahko izkoriščen za pretres nekaterih pojmov, ki se pojavljajo skozi celoten zbornik, kot so npr. vzgoja (formalna in predvsem »neformalna«), kariera in karijerne strategije, ohranjanje statusa, samoosmišljanje, ki se nam kaže skozi različno gradivo... . Prav tako bi v uvodniku veljalo opozoriti na nekatera odprta vprašanja kot je na primer odnos plemstva in nacionalne države, pa tudi plemiški odnos do meščanov in uradnikov, tako v oziru na spremenjene družbeni položaj obeh, kot tudi na številna poplemenitenja slednjih, ki so bili pogosto nagrajeni tudi z novimi častnimi redi. Tehnična slabost zbornika je tudi ta, da nikjer niso predstavljeni avtorji razprav, prav tako ne izvemo s katerih institucij prihajajo.

Kot pa zbornik lepo pokaže se socialni red ni porušil, in da na vprašanje »Was sollte der Adel jetzt tun?«, ki si ga je leta 1793 zastavil detmoldski superintendant Johann Ludwig Ewald, s katerim se v svojem prispevku ukvarja Harm Klueting (19–30), ni enoznačnega odgovora. Razvidno je, da se je plemstvo zavedalo, da poreklo ne zadostuje, in da se je potrebno prilagoditi času, prostoru in navadam v katerih živimo, če parafraziramo grofa Franza Josepha Kinskýa. Ne smemo pa popolnoma verjeti, da so se plemiči podredili Kaunitzevi ideji o tem, da štejejo zgolj: »zasluge, služenje in domoljubje« (259). Še kako so poizkušali uveljaviti tudi nek nasproten koncept plemstva, kot je bil državni, o čemer pa v zborniku ne izvemo preveč.

Zbornik ponuja nastavke za nadaljnjo razširitev zastavljenih problemskih sklopov, ter možnost prenosa nekaterih vprašanj v druga okolja, kar bi bilo predvsem koristno za prostor Notranje Avstrije, ki v zborniku ni neposredno obdelan. Obdelano je predvsem polje izobraževanja, manj pa možnosti ukvarjanja s plemiško posestjo, ki je bila za plemiče poglavitni vir bogastva. Deluje kot da le-ta ne bi ponujala dodatnih možnosti za napredovanje in razvoj. Več pozornosti bi veljalo nameniti tudi nižjemu plemstvu, ki ni moglo računati na delo na dvoru in ostale prestižne funkcije. Namreč tudi preprosto enačenje plemič=stanovski odbornik ni vedno resnično, kar lepo prikaže Petr Maťa v svojem prispevku. To se še toliko bolj pokaže v 19. stoletju, ko se na prej omenjeno vprašanje »Was sollte der Adel jetzt tun?« ponudijo številni odgovori. Vsekakor pa je zbornik s svojim širokim metodološkim in teoretskim pristopom, ki vključuje preplet idejne socialna in kulturna zgodovine, odlično izhodišče za raziskovanje plemstva in dolgega 18. stoletja.